

[itobiad], 2021, 10 (4): 3834-3852

**Osmanlı Devleti'nde Modern Eğitim Kurumlarından
Rüşdiye Mektepleri: Çaycuma Rüşdiye Mektebi
Örneği**

Rushdiye Schools from Modern Educational Institutions
in the Ottoman Empire: Çaycuma Rushdiye School
Example

Video Link: <https://youtu.be/Gyt2uXqXO0Q>

Tahir BİLİRLİ

Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Dr. Karabuk University, Faculty of Literature, Department of History

tahirbilirli@karabuk.edu.tr.

Orcid ID:0000-0001-5275-4654

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 04.08.2021
Kabul Tarihi / Accepted : 18.11.2021
Yayın Tarihi / Published : 31.12.2021
Yayın Sezonu : Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season : October-November-December

Atıf/Cite as: Bilirli, T. (2021). Osmanlı Devleti'nde Modern Eğitim Kurumlarından Rüşdiye Mektepleri: Çaycuma Rüşdiye Mektebi Örneği . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3834-3852 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/978830>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – İstanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Osmanlı Devleti'nde Modern Eğitim Kurumlarından Rüşdiye Mektepleri: Çaycuma Rüşdiye Mektebi Örneği

Öz

Osmanlı Devleti'nin en uzun yüzyılı olarak da adlandırılan 19. yüzyılda siyasi, askeri, eğitim, ekonomik ve sosyal alanlarda birçok yeniliğin ve dönüşümün yaşandığı yüzyıl olmuştur. Bu değişim ve dönüşümden en büyük payı hiç kuşkusuz eğitim alanında yapılan köklü reformlar almıştır. Geleneksel eğitimin bir parçası olan sıbyan mektepleri ile medreseler yerini bu yüzyılda ilk ve orta öğretim kurumları olan ibtidai, rüşdiye ve idadi okullarına bırakmaya başlamıştır. Modernleşme olarak ifade edilen bu değişimlerden birisi de rüşdiye mekteplerinin açılması olmuştur. İlk rüşdiye mekteplerinin ilk örnekleri olarak "Mekteb-i Maarif-i Adliye ve Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye 1838 yılında açılmıştır. 1847 yılından itibaren ilk başta İstanbul'da açılan ve sonraki yıllarda diğer büyük kentlerde açılmaya başlayan rüşdiyeler yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı şehirlerinin çoğunda açılarak temel eğitim kurumu olan iptidai mekteplerden sonra öğrencilerin okuyacakları ikinci dereceden okullar olmuştur. Aynı zamanda rüşdiye mektepleri idadiler için öğrenci yetiştiren önemli bir temel eğitim kurumu konumunda olmuştur. Rüşdiye Mektepleri özellikle II. Abdülhamid döneminde kamuya personel yetiştiren en önemli kurum haline gelmiştir. Genel olarak 1913 yılından itibaren iptidai mekteplerin bünyesine alınarak tarihi misyonunu tamamlamıştır.

Osmanlı taşrasında açılan rüşdiye mekteplerinden birisi de Çaycuma kazasında açılan rüşdiye mektebidir. Çaycuma Rüşdiye Mektebi 1877/1878 yılında yeni bir bina olarak inşa edilerek eğitim ve öğretime başlamış ve Cumhuriyet'e kadar öğrenci yetiştirmeye devam etmiştir. Böylece Çaycuma'nın eğitim ve kültür hayatının gelişmesinde önemli katkılar sunmuştur. Bu çalışmada 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyılın başlarında eğitim öğretim faaliyetlerinde bulunan Çaycuma Rüşdiye Mektebi değerlendirilmiştir. Genel olarak mektepte görev yapan muallimlerinin durumları, aldıkları maaş ve görev süreleri, okulda okuyan öğrenci sayıları ve durumları, öğretmenler hakkında yapılan şikayetler ve okulla ilgili diğer durumlar Osmanlı Arşivi kaynakları esas alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Çaycuma, Rüşdiye Mektebi, Eğitim, 19. yüzyıl.

Rushdiye Schools from Modern Educational Institutions in the Ottoman Empire: Çaycuma Rushdiye School Example

Abstract

The 19th century, which is also called the longest century of the Ottoman Empire, has been the century of many innovations and transformations in the political, military, educational, economic and social fields. Fundamental reforms in the field of education have taken the biggest share from this change and transformation.

In this century, ibtidai and rushdiye and idadi schools, which are primary and secondary education institutions, began to take the place of primary schools and madrasahs, which are part of traditional education. One of these changes, which is expressed as modernization, has been the opening of rushdiya schools. As the first rushdiya school, "Mekteb-i Maarif-i Adliye" and "Mekteb-i Ulum-ı Edebiye" were opened in 1838. Rushdiya schools were first opened in Istanbul as of 1847, and in the following years, they started to be opened in other big cities as well. Rüşdiye schools were opened in most of the Ottoman cities from the second half of the century. At the same time, rushdiye schools became an important basic education institution that trains students for high schools (idadi). Rushdiye Schools, especially II. During the reign of Abdulhamid, it became the most important institution that trains personnel for the public. In general, since 1913, it has completed its historical mission by being included in the primary schools (İbtidai).

One of the rushdiye schools opened in the Ottoman provinces is the rushdiye school opened in the town of Çaycuma. Çaycuma Rushdiye School was built as a new building in 1877/1878 and started education and training and continued to train students until the Republic of Turkey. Thus, its made significant contributions to the development of Çaycuma's educational and cultural life. In this study, Çaycuma Rushdiye School, which was active in the late 19th and early 20th centuries, was evaluated.

Keywords: Ottoman Empire, Çaycuma, Rushdiye School, Education, 19th Century.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde fetihlerin duraklaması ve sonrasında yaşanan toprak kayıpları nedeni ile ilk olarak askeri alanda modernizasyon ve reform çalışmaları başlatılmıştır. Ancak bu kayıplara yapılan düzenleme ve yenilikler engel olamayınca askeriyenin dışında mülki, idari ve eğitim alanlarında da bir takım düzenleme ve yenileme çalışmalarını başlatılmıştır. Özellikle 19. yüzyılın başında III. Selim (1789-1807) ile birlikte hızlanan değişim ve dönüşüm II. Mahmud (1808-1839) döneminde birçok alana

yayırlarken, 1839 Tanzimat Fermanı sonrasında toplumun ve devletin her alanında yaygınlaşmıştır. Bu yüzyılda padişahlar (II. Mahmud, Abdülmecid, Abdülaziz ve Abdülhamid) yapılan reformların etkisiz olmasında eğitim alanında yapılması gerekenlerin yapılmamasından kaynaklandığını ifade ederek eğitim alanında düzenlemelerin yapılmasını istemiştir. II. Mahmud zamanında nazırlıkların kurulması gibi idari yapıda yapılan düzenlemeler devletin merkezileşme adımlarını hızlandırmış, bu doğrultuda Bâbiâli bürokrasisi denilen memur sınıfı ortaya çıkmıştır. Devlet artan ihtiyaçlarını karşılamak ve merkezi yönetimi daha da etkin hale getirmek için memur/bürokrat yetiştiren kurumların açılmasına yönelmiştir. Bu durum geleneksel olarak uzun yıllar devam eden sıbyan mekteplerinin gözden geçirilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla Tanzimat dönemi ve sonrasında açılan okullarda temel hedef sivil bürokrasinin personel ihtiyacını göz önüne alarak devlet kadrolarına eleman yetiştirmek olmuştur (Uyanık, 2010: 92).

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Tanzimat dönemine kadar eğitim ve öğretimin temeli oluşturan medreseler uzun bir süre mülki ve askeri alanda toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilecek seviyede idarecileri ve çok sayıda devlet adamlarını yetiştirerek hizmet verirken (Ürekli, 2002: 385), ilmi ve fikri hayatta etkili, devlet ve toplumu belirli seviyelerde yönlendiren bir kurum olmuştur (İpşirli, 2003: 332). Tanzimat ve sonrasında açılan modern eğitim okulları ile medreseler geri planda bırakılmıştır. Kendilerini yenileyememeleri, var olan sistemin doğru bir şekilde işletilememesi gibi diğer iç nedenlerin yanında Avrupa kamuoyunun da baskı gibi dış nedenlerden dolayı devrini tamamlayan medreseler (Şen, 2013: 481) en nihayetinde 1924 tarihli Tevhidi Tedrisat Kanunu ile birlikte eğitim öğretimde ikiliğe son vermek adına kaldırılmıştır (Memioğlu, 2003: 245).

Araştırmanın konusunu oluşturan Çaycuma tarihi antik çağlara kadar giden oldukça eski bir yerleşim yeridir. Anadolu'nun 1071 yılından sonra Türkleşmeye başlaması ile Çaycuma ve bölgesi de Anadolu beyliklerinin eline geçerek Türkleşmeye başlamıştır. Fatih Sultan Mehmet (1451-1481) zamanında Osmanlı idaresi altına girmiştir. Çarşamba nahiyesi adı ile Osmanlı idaresi altında 19. yüzyıla kadar gelen kaza, bu yüzyılda idari statüsünde sık sık değişiklikler yaşamıştır. Zaman zaman Bolu, Viranşehir ve Kastamonu Sancaklarına bağlanan Çaycuma 1887 yılında Devrek kazası ile birleştirilerek Hamidiye adıyla yeni bir kaza oluşturulmuştur. 1911 yılında yazışmalarda adı Samsun Sancağı Çarşamba kazası ile karıştırıldığından Çaycuma olarak değiştirilmiştir (https://caycuma.bel.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=14&Itemid=128. Erişim tarihi: 04.07.2021). Her ne kadar adı Çarşamba olarak geçse de birçok arşiv belgesinde merkez nahiyenin ismi Çaycuma olarak geçmektedir.

I. Osmanlı'da Modern Eğitim Kurumlarından Rüşdiye Mekteplerinin Açılması ve Yaygınlaşması

Rüşdiye mektepleri II. Mahmud'un yapmış olduğu yenilik hareketlerinin bir sonucu olarak saltanatının sonlarında ortaya çıkmaya başlamıştır (Öztürk, 2008: 300). Bu doğrultuda 1838 yılında kurulan Meclis-i Umur-ı Nafia tarafından verilen teklif üzerine sıbyan mekteplerinin üzerinde yüksek öğretime öğrenci yetiştirmek amacı ile ismi ilk olarak sınıf-ı sani olan ardından rüşdiye olarak değiştirilecek olan yeni mekteplerin açılmasına karar verilmiştir (Kodaman, 1991: 91). Aynı yıl Mekteb-i Ma'arif-i Adliye ve Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye açılarak devletin memur ihtiyacının bu okullardan karşılanması kararlaştırılmıştır (Findley, 2011: 142). 1839 yılında Sultan Ahmet Camiinde Mektebi-i Maarif-i Adliye açılmış daha sonra bu okul ikiye ayrılmış ve ikincisine Mekteb-i Ulum-ı Edebiye adı verilmiştir (Altınova, 2010: 100). Bu mektep de Süleymaniye Camii Külliyesi'nde açılmıştır (Altınova, 2010: 115). Ardından rüşdiye ve darülmaarif mekteplerinin kurulması ile buralardan mezun olan öğrenciler öğretmen veya memur olarak istihdam edilmeye başlanmıştır (Akyıldız, 1993: 57).

Tanzimat Fermanı 1839 yılında ilan edildiğinde fermanın içinde eğitime dair herhangi bir ifade veya atıf yer almamıştır (Akyüz, 2007: 159). Sultan Abdülmecid (1839-1861) 1845 yılında Meclis-i Vâlâ'nın yıllık açılış konuşmasında Tanzimat Fermanı'ndan beklentilerin yerine gelmediği ya da getirilmediğinden şikayetçi olurken eğitimde de yetersiz kaldığına vurgu yapmıştır. Yapmış olduğu konuşmada kalkınmaya yönelik her türlü teşebbüste bulunulduğu ancak askeri düzenlemeler dışında hiçbir olumlu netice alınmadığı, devletin mamur hale getirilmesinde esas olan ülkenin imar edilmesi olduğu, devletin ve tebaanın mamur hale getirilmesi için alınması gereken tedbirlerin bir an önce başlanması gerektiği ve halkın cehaletinin ortadan kaldırılmasının ilim ve fennin kaynağı olan mekteplerin inşa edilmesine bağlı olduğunu ifade etmiştir (Bilirli, 2019: 17) Sultan Abdülmecid'in bu isteği ve uyarıları üzerine 1845 yılında Muvakkat Maarif Meclisi tarafından rüşdiyeler Darülfünuna öğrenci yetiştiren orta dereceli okul olarak kabul edilmiştir (Kodaman, 1991: 92). 1846 yılında Mekâtib-i Umumiye Nazırlığı kurulmasından sonra rüşdiye mekteplerinin sayısı artmaya başlamıştır. Rüşdiye mekteplerinin sayısının artmasında kuşkusuz Tanzimat'ın reformist paşalarının etkisi çoktur. Özellikle Mustafa Reşid Paşa'nın gayretleri bunda oldukça etkili olmuştur (Ülken, 1994: 50). Modern eğitimin simgesi haline gelen Rüşdiye mektepleri eski geleneğin aksine cami ve mescit dışında müstakil olarak inşa edilerek din etkisinden daha bağımsız bir eğitim kurumları olduğunu göstermiştir. (Alkan, 2008: 15).

Mekteb-i Maarif-i Adliye ve Mekteb-i Ulum-ı Edebiyye okulları rüşdiye mekteplerinin ilk basamağını oluştururken 1847 yılında kurulan rüşdiyeler eğitim alanındaki ikinci önemli basamağı oluşturmuştur (Alkan, 2008: 25). Öğrenim süreleri dört yıl olan sıbyan mekteplerini bitiren on yaşının üzerindeki öğrencilere öğrenim süresi iki yıl olan rüşdiye mekteplerine devam zorunluluğu getirilmiştir (Uyanık, 2010: 94). Böylece dinsel kaynaklı

medreselerden yetişenlerin öğretmen olarak istihdam edilmesinin yerini dinsel etkiden uzak rüşdiye okulları alırken medreseyi tanımlayan “hoca”nın yerini de “muallim/muallime” alamaya başlamıştır (Alkan, 2008: 15) Mekâtib-i Rüşdiye Nezareti 1849 yılından itibaren Evkaf Nezareti’nden alınarak Mekâtib-i Umûmiye Nezareti’ne devredilerek medrese zihniyetinin tesirinden özellikle medrese ulemasının denetiminden kurtarılmıştır (Ürekli, 2002: 392). 1848 yılında açılan Darülmualimin-i Rüşdi ilk mezunlarını vermeye başlayınca rüşdiye mektepleri taşranın büyük kentlerinde de açılmaya başlamıştır (Akyüz, 2007: 164). 1852 yılında İstanbul’da 10 rüşdiye bulunurken 1853 yılında taşrada 25 rüşdiye açılmasına karar verilmiştir. 1858 yılında kız çocuklarının da orta öğrenim görmelerini sağlamak amacı ile İstanbul Sultanahmet’te Cevrî Kalfa İnas Rüşdiyesi açılmıştır (Öztürk, 2008: 301). Rüşdiye sayısı 1869 Maarif Umûmiye Nizamnamesi yayınlandığı sırada İstanbul’da 13’e, çeşitli vilayetlerde ise 87’ye ulaşmıştır (Kodaman, 1991: 92).

Alkan tarafından eğitim alanındaki üçüncü önemli ve kalıcı değişim olarak ifade edilen 1869 yılında yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile eğitim ve öğretim ile ilgili çok önemli düzenlemeler yapılmıştır (Alkan, 2008: 25). Bu nizamname ile erkek ve kız rüşdiyelerinin açılış esasları ve programları yeniden düzenlenmiştir. Nüfusu 500 haneyi geçen her yerleşim yerinde birer erkek rüşdiye ve vilayet merkezlerinde birer kız rüştiyesinin açılmasına karar verilirken yine nüfusu 500 haneyi geçmek şartı ile Gayrı Müslimlerinde rüşdiye açmasına imkân verilmiştir (Öztürk,2008: 301). Tüm Osmanlı coğrafyasında sıbyan mekteplerinin sayısının 35-50 bine çıkarılarak masraflarının tamamen halka bırakılmasına, yeni açılacak rüşdiye ve idadilerin masraflarının da ¼’ünün devlet hazinesinden geri kalanının da halk tarafından karşılanmasına, rüşdiye sayılarının tüm memlekette yaygınlaştırılmasına, rüşdiyelere öğretmen yetiştirmek için yeni darülmualimlerin açılmasına, okutulacak derslerin bir nizama sokulmasına karar verilirken muallimlerde aranacak şartlar belirlenmiştir (Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme, 2014: 101). 1869 Nizamnamesine göre Kız rüşdiyelerinde öğretmenlerin kadınlardan olmasına, öğretmen açığı olan yerlerde ise yaşlı ve bilgili erkek muallimlerden yararlanılmasına karar verilmiştir (Keçeci, 2012: 4). Nüfusu 500 hanenin altında kalan yerlerin de eğitimden mahrum kalmamaları için Babîâli, muallim-i sâni ile bir hizmetli idaresinde “yarım” olarak adlandırılan bir rüşdiye tipi daha açma yoluna gitmiş, nüfusları 500 haneyi bulduğu takdirde bu yarım tam rüştiyeye dönüştürülmüşlerdir (Uyanık, 2010:105-109)

Açıldıklarında yüksek öğretime öğrenci yetiştirmek üzere kurulan rüşdiyeler zamanla ilköğretim seviyesine doğru kaymıştır. II. Abdülhamid (1876-1909) zamanında taşrada kurulan rüşdiyeler devlet dairelerine memur yetiştiren kurumlar haline gelmiş ve en sonunda 1913 yılında yürürlüğe konulan İbtidai Tedrisat Kanunu ile öğretim süresi altıya çıkarılan ibtidai mekteplerin çatısı altına alınarak tarihe karışmışlardır.

Maarif Umûmiye Nizamnamesi ile erkek rüşdiye mekteplerinde okutulacak dersler Mebâdî-i ulum-ı diniyye (Din dersi), lisân-ı Osmânî kavâidi (Osmanlıca dil bilgisi), imlâ ve inşâ (imla ve yazı), kavâid-i Arabiyye, ve Farsiyye (Yeni usul üzere Arapça ve Farsça), tersim-i hutut, mebâdî-i hendese (Geometrinin Başlangıcı), defter tutma usulü, tarih-i umûmî, tarih-i Osmanî, coğrafya, jimnastik, mahalli dil, Fransızca olarak belirlenirken kız rüşdiyelerinde bunlardan farklı olarak resim, amelîyyât-ı hıyâtiyye, tedbir-i menzil ve musiki dersleri yer almıştır (Öztürk, 2008: 302). Rüşdiyeler 1847 yılında ilk açıldıklarında dört yıl olan sıbyan mekteplerinden sonra iki yıl okuma zorunluluğu getirilmiştir (Ürekli, 2002: 392). 1869 Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi ile eğitim süresi dört yıl olarak belirlenmiştir. 1892 yılında eğitim süresi üç yıla indirilse de bazı taşra rüşdiyelerinde dört yıl eğitim sürdürülmüştür (Altınova, 2010: 260).

Rüşdiye mekteplerine kayıt yaptıracak öğrencilerin genellikle yaş ortalaması 11'dir. Son sınıf öğrencilerinin 15, en çok 16 yaşına kadar olmaları istenmiştir (Altınova, 2010: 310). 1867 yılına kadar rüşdiye mekteplerine sadece Müslüman öğrenciler girebilirken bu tarihten sonra Osmanlı tebaası arasında bir fark olmadığını göstermek için Hıristiyan öğrencilerde Türkçe imtihanı geçmek şartı ile bu mekteplere alınmaya başlanmıştır (Kodaman 1991: 93). Ülke genelinde birçok rüşdiyede sınavlar büyük bir gösteriş ve bölgenin ileri gelenlerinin katıldığı bir törenle yapılmış, padişaha dualar edilmiş ve başarılı öğrenciler, bazen kitap, yazı ve boya takımı bazen de saat gibi ödüllere mükafatlandırılmıştır (Altınova, 2010: 322). Rüşdiye mekteplerinin sorumluluğu muallim-i evveline bırakılmıştır. Muallim-i evvel öğrenciyi kontrol altında tutacak, öğrenci belirlenen gün ve aylarda mektepte bulunacaktır. İstanbul ve bilâd-ı selâse bulunan rüşdiye mekteplerinin muallim-i evveli ayda bir, taşra rüşdiye mektepleri muallim-i evveli üç ayda bir devam jurnallerini göndermek zorundadır (Kaya Doğanay, 2011: 231). Rüşdiyelerin genel tatili ağustosun ilk gününden üçüncü haftasına kadar iken, Ramazan ayının üçüncü haftası sonundan Şevval ayının birinci haftasına kadar beş gün, Kurban Bayramı için yedi gün, cuma ve kandil günleri ile padişahın doğum ve tahta çıkma yıldönümleri de tatil kapsamında yer almıştır. Derslerin başlama saati bölgelere göre değişirken dersin bitiş zamanı genel olarak ikindi vakti olmuştur (Sarıköse, 2020: 3130).

Kastamonu vilayet merkezinde ilk olarak 1858 yılında Hükümet Konağı yakınında müstakil bir binada rüşdiye mektebi açılmıştır (Kaya Doğanay, 2011: 165-166). Kastamonu Vilayeti sınırları içinde Kastamonu merkez sancağı ile İnebolu, Taşköprü, Araç, Tosya, Küre, Abana, Daday, Safranbolu, Cide kazalarında; Sinop Sancağı merkez ile Gerze ve Ayancık kazalarında; Çankırı Sancağı merkezi ile Çerkeş kazaları; Bolu Sancağı merkezi ile Gerede, Mudurnu, Akçaşehir, Ereğli, Bartın, Düzce, Çaycuma, Devrek ve Göynük kazalarında rüşdiyeler açılarak hizmet vermişlerdir (Sarıköse, 2020: 3130) Erkek rüşdiyelerin yanında kız rüşdiyeleri de ilk olarak Kastamonu ve Sinop'ta açılmış (Ünal, 2015: 160), daha sonra Taşköprü, Tosya, Düzce,

Akçaşehir, Göynük, Çerkeş ve Gerze kazalarında açılmıştır (Sarıköse, 2020: 3130)

II. Çaycuma Rüşdiye Mektebi

Kastamonu Vilayet Salnamelerinde ilk olarak 1882 yılı salnamesinde (KVS. 1882: 155) Çaycuma Rüştiye Mektebi yer almıştır. Her ne kadar 1882 tarihli salnamede ilk defa yer veriliyor olsa da Osmanlı Arşiv kayıtlarından mektebin daha eski tarihlerde açıldığı anlaşılmaktadır.

28 Kasım 1878 tarihli belgelere göre Kastamonu Vilayeti Bolu Sancağı Çarşamba nahiyesi merkez hükümeti olan Çaycuma da inşa edilen rüşdiye mektebine Yafa Rüştiye Muallim-i evveli Mustafa Efendi'nin H. 1294 / M. 1877 senesi maarif bütçesinden 600 kuruş maaşla muallim-i evvel olarak atanması, aylık 80 kuruş maaşla kapıcı/hademe aylığı ve senelik 1.000 kuruş çeşitli masraflar bedeli verilmesi uygun görülmüştür (BOA. MF. MKT. 58/99; BOA. MF. MKT. 58/156; BOA. MF. MKT. 59/12).

Mektebin muallimi tarafından 18 Ocak 1879 tarihinde mektep öğrencileri için gerekli olan kitap ve risalelerin adet ve çeşitlerini gösteren bir istek pusulası Maarif Nezaretine gönderilmiştir. Bu istek üzerine 2 Mart 1879 tarihinde Maarif Kütüphanesinden mevcut olan kitap ve risalelerden 160 adedi posta yolu ile gönderilmiştir (BOA. MF. MKT. 60/65; BOA. MF. MKT. 74/97). Aynı yıl, 11 Mayıs 1879 tarihinde, yeniden inşa edilen Çaycuma Rüşdiye Mektebi'nin Defter-i Hakâni ve Tahri-i Emlak defterlerine kaydedilerek devlete bırakıldığını görmekteyiz (BOA. MF. MKT. 62/62).

Yukarıdaki arşiv belgelerinden de anlaşılacağı üzere 1882 yılından dört yıl önce 1878 yılında rüşdiye mektebinin yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla 1878 yılından önce mektebin inşa edildiği söylenebilir ancak net olarak bir tarih vermek söz konusu olamamaktadır.

1910 yılına gelindiğinde Çaycuma Rüştiye mektebinin içinde eğitim-öğretim yapılamayacak derecede harap olduğu görülmektedir. Çaycuma Belediyesi ile Kaza meclisi idaresince tasdik edilen keşif pusulasına göre 3.813 kuruş masrafla mektebin tamirinin ancak yapılabileceğinin anlaşıldığı Bolu Maarif müdürlüğü tarafından Maarif Umumiye Nezaretine 7 Temmuz 1910 tarihinde yazılmıştır.

12 Temmuz 1910 tarihinde ise tamirat için gerekli paranın bütçede olup olmadığı var ise bu paranın karşılanması talep edilmiştir (BOA. MF. İBT. 396/98). Mektebin 1878 yılında yapıldığı düşünülürse 1910 yılına kadar geçen 32 yıl gibi uzun sayılmayacak bir sürede eğitim yapılamayacak kadar harap bir vaziyete gelmesi düşündürücüdür.

1899 yılı Kastamonu Vilayet Salnamesine göre Çaycuma'da erkek rüşdiye mektebi dışında bir de kız rüşdiye mektebi kaydı da yer almıştır. Kız rüşdiye mektebinin muallimi Hacı Ömer Efendi'dir. Normal şartlarda kız rüşdiyelerinde muallimeler görev yapması gerekirken muallimelerin olmadığı yerlerde yaşlı bilgili ve tecrübeli yaşlı muallimlerin çalışabileceği kararı alınmıştır. Dolayısıyla Çaycuma Kız Rüşdiye Mektebi'nde de

muallime bulunamadığından olsa gerek erkek muallim görev yapmaktadır. Bu mektebin öğrenci sayısı 30 olarak ifade edilmiştir. Yine aynı salnamede ibtidai mektebin hocası Yusuf Efendi iken öğrenci sayısı 100'dür (KVS., 1899: 224). 1903 yılına ait salnamede bu kez kız rüşdiye mektebinin öğretmeni Muallime Arife Hanım iken öğrenci sayısı 50'dir. İbtidai mektebin hocası yine Yusuf Efendi'dir (KVS., 1903: 243).

1903 Kastamonu Vilayet Salnamesi'ne göre Çaycuma nahiyesinde erkek ve kız Rum mektepleri de bulunmaktadır. Erkek mektep muallimi Antim Efendi iken öğrenci sayısı 40'tır. Kız Rum mektebinin Muallimi Paskalidisi Hanım olup mektebin öğrenci sayısı 30 olarak kaydedilmiştir (KVS., 1903: 243). 1910 yılında Çaycuma kazasında bulunan kilise avlusunda Rum Cemaati çocuklarının tahsil için bir mektep inşasına izin verilmesi hususunda Niksar Rum Metropolitliği'nin isteği söz konusu olmuştur. Yapılacak binanın bir kısmı mektep olacak şekilde diğer kısmı vergiye tabi hane olarak inşa edilecektir. Yapılacak İki katlı kargir bir bina için gerekli olan 75.127 kuruş masraf kilise sandığından karşılanacaktır.

Çaycuma da yaşayan Rumlar Ayayorgi Kilisesi'ne ek bir mektep inşası talebinde bulunmuştur. Kilisenin 31 Ekim 1880 tarihinde yapımına izin verildiğinde mektebe dair bir kayıt bulunamamasına rağmen, 15 Ocak 1910 tarihinde 400 nüfuslu Rumların ihtiyacı olan mektebin yapımına izin verilmiştir. (BOA. ŞD. 74/6; BOA. BEO. 3747/281016; BOA. DH. MUI. 95/14)

A. Çaycuma Rüşdiye Mektebi Muallim Durumu

Çaycuma Rüşdiye Mektebi'ne dair ilk belgelere göre ilk muallimi aylık 600 kuruş maaşla Mustafa Efendi olmuştur (BOA. MF. MKT. 58/99). Mekteb'in 1881 yılında muallim-i evvelinin dışında bir de rika mualliminin de bulunduğu anlaşılmaktadır. 22 Ekim 1881 tarihli belgede Mekteb'in muallim-i evveli tarafından sülüs muallimi ihtiyacı dile getirilmesi üzerine mektebin rika muallimliğini yapan Yumni (Yemeni) Efendi'nin hat örneklerini içeren numuneleri Kastamonu Maarif Müdürlüğü'ne gönderilmiştir. Yapılan değerlendirme neticesinde Yumni Efendi'nin uhdesine rika muallimliği yanında bir de sülüs muallimliği aylık 80 kuruş maaşla ilave olarak verilmiştir (BOA. MF. MKT. 71/118).

1882 yılı Kastamonu Vilayet Salnamesine göre Muallim-i evvel Salim Efendi, Muallim-i sani Hacı Hüseyin Efendi, Rika hocası Mustafa Ayni Efendi iken bevrap Ömer Efendi'dir (KVS, 1882: 155). Salim Efendi'den sonra 1882 ile 1893 yılları arasında yaklaşık 10 sene Çaycuma Rüşdiye Mektebi'nin muallim-i evveli Hafız Hüseyin Efendi olmuştur. Hafız Hüseyin Efendi Çaycuma Rüşdiye Mektebi'nden önce 1879-1881 yılları arasında Silifke Rüşdiye Mektebi'nde 600 kuruş maaşla, 1881-1882 yılında 10 ay Kerameddin Rüşdiye Mektebi'nde görev yapmıştır. 1882 yılından itibaren 2 Mart 1893 tarihinde vefat edene kadar Çaycuma Rüştiye Mektebi'nde 480 kuruş maaşla 10 sene 4 ay 26 gün görev yaptığı anlaşılmaktadır. Toplamda 13 sene 3 ay görev yapan Hafız Hüseyin Efendi'nin 4 kızına (Sıdika, Hatice, Şadiye ve

Şefika) ve eşine (Havva) 23 Haziran 1896 tarihinde 30'ar kuruştan toplam 150 kuruş emekli maaşı verilmesine karar verilmiştir (BOA. ŞD. 946/56).

1 Temmuz 1893 tarihinde İsmail Zühdü Efendi 31 yaşında 480 kuruş maaşla Kastamonu Çaycuma kazası Rüştüye Mektebi muallim-i evvelliğine tayin edilmiştir (Bilirli, 2020: 156). 1893 yılı Kastamonu Vilayet Salnamesine göre Muallim-i evvel İsmail Zühdü Efendi, Muallim-i sani Hacı Hüseyin Efendi, Hat muallimi Tahir İlmi Efendi'dir (KVS, 1893: 225). Aynı isimler bir sonraki 1894 ve 1896 yıllarında da görev yapmışlardır (KVS, 1894: 267; KVS, 1896: 202).

29 Mayıs 1890 tarihinde Tahir İlmi Efendi'nin rika muallimliği Kastamonu Maarif Meclisi tarafından tasdik edilmiştir (BOA. MF. MKT. 188/126). Tahir Efendi'nin Sülüs muallimliği Maarif Meclisi tarafından uygun görülse de kendisinin rika muallimliği ile ilgili belgeleri Sicil-i Ahval Şubesi'nden talep edilmiş ancak buna dair bir kayıt bulunamamıştır. Bunun üzerine kendisinin ne zamandan beri mektepte görev yaptığı, kimin yerine tayin edildiği ve memuriyeti nezaretçe uygun ise o emrin tarih ve numarası ile işe başlama tarihinin bildirilmesi 15 Ağustos 1893 tarihinde Kastamonu Maarif Müdüriyetinden Maarif Nezareti tarafından talep edilmiştir. (BOA. MF. MKT. 178/47) 16 Şubat 1911 tarihli bir belgede Tahir İlmi Efendi'nin Mayıs 1890 tarihinde 100 kuruş maaşla Sülüs muallimi olarak görev yaptığı tespiti yapılmıştır (BOA. MF. İBT. 321/67).

10 yıldır Mekteb'in rika muallimi olan ve daha öncesinde sülüs muallimliğini de yapan Tahir İlmi Efendi 1900 her iki muallimliği de sürdürürken sülüs hattından imtihana tâbi tutulmuştur. Başarılı bir imtihan veren Tahir İlmi Efendi'ye 25 Kasım 1899 tarihinde Maarif-i Umumiye Nezareti hem sülüs hem de rika muallimliği için 85 kuruş maaş verilmesini uygun görmüştür (BOA. MF. MKT. 494/2).

1869 Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'ne göre nüfusu 500 haneyi bulan yerleşim yerlerinde açılacak rüşdiye mekteplerinde duruma göre birer veya ikişer muallim-i evvel ve sanisi bulundurulabilecekti. Düzce Rüştüye Mektebi'nin öğrenci sayısının fazlalığından dolayı ikinci bir muallim talebi olmuştur. Düzce Rüştüye Mektebi'nin öğrenci sayısının 68'i geçmiş ve 1895 yılında yapılan yeni kayıtlarla birlikte öğrenci sayısı 105'i bulmuştur. Dolayısıyla bu sayıdaki öğrencinin bir muallimle talim ve terbiyesinin mümkün olamayacağından bir ilave bir muallim tayini Bolu Mutasarrıflığından 10 Aralık 1895 tarihinde talep edilmiştir. Taşrada bulunan mekteplerin mağdur edilmeden fazla muallimi var ise oradan karşılanması yoksa boşta bulunan bir muallimin 200 kuruş maaşla atanması veya bir imtihan açılarak yeni bir muallimin alınması yapılan yazışmalarda yer almıştır. Uzun yazışmaların ardından Çaycuma Rüştüye Mektebi Muallim-i sanisi Hacı Hüseyin Efendi'nin Düzce Rüştüye Mektebi'ne tayin edilmesine 4 Mayıs 1896 tarihinde karar verilmiştir (BOA. MF. MKT. 314/2). Dolayısıyla 1895 yılında Mekteb'in ikinci muallimi olarak Hacı Hüseyin Efendi görev yapmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde Modern Eğitim Kurumlarından Rüşdiye Mektepleri: Çaycuma Rüşdiye Mektebi Örneği

1895 senesi Cemaziyelevvel, Cemaziyeleahir ve Recep aylarına ait hülasa cetveline göre muallim-i evvel olarak İsmail Zühdü, muallim-i sani ve sülüs muallimi olarak Hacı Hüseyin Efendi, rika muallimi olarak Tahir İlmi Efendi ve Bevvap/Hademe olarak da Osman Efendi görev yapmaktadır. İsmail Zühdü, Hacı Hüseyin Efendi ile Osman Efendi her üç ayda da 26 gün mektepte bulunurlarken Tahir İlmi Efendi ilk ay dört gün son iki ayda da 5'er gün mektepte bulunmuştur (BOA. MF. İBT. 49/78). R.1312/M.1896 yılı Mart, Nisan ve Mayıs aylarına ait üç aylık hülasa cetveline göre aynı ekip görevlerine devam etmektedir (BOA. MF. İBT. 53/51). 1899 yılı Kastamonu Vilayet Salnamesi'ne göre Muallim-i evvel İsmail Zühdü Efendi, Hat Muallimi Tahir İlmi Efendi ile Bevvap Osman Efendi mektepte görev yapmaktadır (KVS, 1899: 224). En son 1896 yılında muallim-i sani olan Hacı Hüseyin Efendi 1899 yılında yer almamıştır.

1900 yılında Muallim İbrahim Efendi tatil günlerinde Araç'a gitmek için izin isteğinde bulunmuş, bu istek 1 Mayıs 1900 tarihinde Kastamonu Maarif Müdürlüğü tarafından uygun bulunmuş fakat Maarif Umumiye Nezareti İbrahim Efendi ile birlikte kazanın ibtidai mektebi muallimleri Ömer ve Ali Efendilere göreve yeni başlamaları sebebiyle izin vermemiştir (BOA. MF. MKT. 507/35). 16 Şubat 1911 tarihli belgede Bolu Maarif Müdürlüğü tarafından Nezaret'e Bolu'ya bağlı kazaların mekteplerinde görev yapan muallimlerin göreve başlama ve ayrılış tarihleri bildirilmiştir. Buna göre Çaycuma Rüşdiye Mektebi'nde görev yapan Muallim-i Evvel İbrahim Edip Efendi 500 kuruş maaşla 13 Eylül 1899 tarihinde göreve başlamıştır (BOA. MF. İBT. 321/67 lef 9 ve 16). R.1317/M.1901 senesi Eylül, Teşrinievvel ve Teşrinisani ayları (BOA. MF. İBT. 128/141) ile sonraki üç ay olan kanunuevvel, kanunusani ve şubat aylarına (BOA. MF. İBT. 118/65) ait üç aylık hülasa cetvellerine göre mektebin personeli olarak Muallim-i evveli İbrahim Edip Efendi, Hüsnü Hat Muallimi Tahir İlmi Efendi ve Bevvap Osman Efendi'dir

İbrahim Edip Efendi 21 Eylül 1911 tarihinde, Cumayanı Rüşdiye Mektebi muallim-i evvelliğine, Cumayanı Rüştiye mektebi Muallim-i evveli Mehmet Halis Efendi'nin de Çaycuma Rüştiye Mektebi Muallim-i evvelliğine tayin edilmiştir (BOA. MF. İBT. 339/82). Ancak İbrahim Edip Efendi'nin yeni görevine başlamadığı Düzce Kaymakamlığı tarafından bildirilince yerine başka birisinin atanmasına karar verilmiştir (BOA. MF. İBT. 474/17). İbrahim Edip Efendi yeni görev yeri olan Cumayanı Rüştiye Mektebi'ne gitmemiş ardından da Biga kazasına tayin edilince boşta kalan Cumayanı Rüştiyesi muallimliğine yedi senelik İdadi mezunlarından Bartın Belediye Kâtibi Kâmil Ahmet Ziyaeddin Efendi ile Fındıkoğlu Yusuf Efendi'den birisinin atanması 10 Aralık 1911 tarihinde talep edilmiştir.

Bu istek ilk etapta kabul görmese de daha sonra Kastamonu İdadisi'nde beşinci senesini tamamlayan, Arapça ve dini ilimler derslerinden derecesi olan Fındıkoğlu Yusuf Efendi'nin 500 kuruş maaşla atanmasına 24 Ocak 1912 tarihinde karar verilmiştir (BOA. MF. İBT. 358/20; BOA. MF. İBT. 474/17; BOA. MF. İBT. 350/16; BOA. MF. İBT. 353/35). Dolayısıyla İbrahim

Edip Efendi 13 Eylül 1899 tarihinden 21 Eylül 1911 tarihinde kadar 12 yıl görev yaptı gibi görünse de 1903 yılında Rasim Efendi'nin Çaycuma Rüşdiyesi muallim-i evveli olarak atanması (BOA. MF. İBT. 141/29) bu tarihler arasında da değişimlerin olduğunu göstermektedir. Rasim Efendi'nin muallimliğinin uzun olmadığı 1904 yılı Eylül, Teşrinievvel ve Teşrinisani aylarına ait üç aylık hülasa cetvelinde İbrahim Edip Efendi'nin tekrardan muallim-i evvel olarak yer alması bunu doğrulamaktadır. Rasim Efendi hakkında yapılan şikayetler nedeni ile hemen görevden alınmıştır. Aynı cetvelde Hüsnü Hat Muallimi Tahir İlmi Efendi ile Bevvap Osman Efendi aynen görevlerine devam etmektedirler (BOA. MF. İBT. 155/100).

20 Ağustos 1910 tarihinde alınan karar gereği öğrenci sayıları 30'dan fazla olan rüştiye mekteplerine iki muallim tayin edilecek olmasından dolayı Bolu Maarif Müdürlüğü tarafından 10 Ağustos 1911 tarihinde Akçaşehir, Göynük, Devrek ve Çaycuma Rüştiye mektepleri için birer muallim-i sani tayini talebinden bulunulmuş ancak bütçede yeterli karşılığı olmadığından dolayı bu talep 31 Ekim 1912 tarihinde geri çevrilmiştir (BOA. MF. İBT. 400/48 lef 6).

1913 yılına gelindiğinde ise mektebin muallim-i evveli olarak Mustafa Hami Efendi görülmektedir. 1911 yılında atanan Mustafa Halis Efendi'nin kaç yıl görev yaptığı veya Mustafa Halis Efendi'nin tam olarak ne zaman atandığı belli değildir. Muallim-i evvel Mustafa Hami Efendi kendi isteği üzerine 8 Mart 1913 tarihinde istifa isteğinde bulunması üzerine azledilmiş bir süre sonra 1 Nisan 1913 tarihinde tekrardan bir dilekçe vererek farklı bir memuriyete veya bir muallimliğe atanması talebinde bulunmuştur (BOA. MF. İBT. 421/76). Başka bir belgeye göre 1913 yılı başında, Mustafa Şemseddin olarak da adı geçen Mustafa Hami Efendi hakkındaki şikayetler üzerine görevden alınmıştır (BOA. MF. İBT. 412/10; BOA. DH. MTV. 23/13 lef 11). Yapılan soruşturma sonucu kendisinin muallimlikle çok fazla ilgilenmediği anlaşılmaktadır.

Rüşdiye mektepleri 1913 yılında yürürlüğe konulan İbtidai Tedrisat Kanunu ile öğretim süresi altıya çıkarılan ibtidai mekteplerin çatısı altına alındığından olsa gerek 1918 yılı Bolu Vilayet Salnamesi'nde İbtidai Mektebi Baş Muallimi Zeynelabidin Efendi, İkinci Muallimi Tevfik Efendi, Üçüncü Muallimi Celal Efendi olarak yer almıştır (BVS., 1918: 247-248).

B. Çaycuma Rüşdiye Mektebi Muallimler Hakkında Yapılan Şikayetler

Kastamonu'nun Araç kazası Rüşdiye Mektebi Muallim-i evveli Rasim Efendi'nin Redif Başçavuş Veli Efendi'nin oğlu Cemal'a fiil-i şeni teklif ettiği iddiası ile hakkında şikâyette bulunulmuştur. İddiaya göre Rasim Efendi Cemal'ı 25 Ekim 1903 tarihi Pazar gecesi kahveden alıp hanesine götürerek fiil-i şeni teklif etmiş, bu durumu haber alan ahali bazı muallimlerle hocanın evine giderek Cemal'ı evden çıkarmışlardır. Yine iddiaya göre her ne kadar Cemal teklifi kabul etmese de ahali çocuklarını okula göndermeyeceklerini beyan etmiştir. Bu söylemler üzerine Rasim Efendi'nin görevden alınması Araç kaza meclisi tarafından Kastamonu Maarif Müdüriyeti'nden talep

edilmiştir. Ancak kaza mazbatasına üzerine maarif müdüriyeti tarafından yapılan tetkikatta Rasim Efendi'ye isnat edilen suçlamanın gerçek olmadığı, Rasim Efendi'ye duyulan kişisel düşmanlıktan kaynaklandığı, düzenlenen mazbatanın mal müdürü ve azadan Mehmed Ali Ağa tarafından mühürlenerek hazırlandığı anlaşılmıştır. Bunun üzerine Rasim Efendi'nin yerinin değiştirilmesi lüzumu ortaya çıkmış ve 15 Eylül 1903 tarihli arıza ile Rasim Efendi Çaycuma Rüştiye muallim-i evveliğine atanmıştır (BOA. MF. İBT. 141/29).

Kastamonu Maarif Müdürü, vilayet genelinde bulunan rüştiye mektepleri ilgili bir teftişte bulunarak gözlemlerini rapor halinde 7 Eylül 1909 tarihinde merkeze sunmuştur. Bu raporda Çaycuma Rüşdiye Mektebi Muallim-i evveli İbrahim Edip Efendi'nin bir dereceye kadar iktidarı bilinmekle birlikte vazifesindeki dikkatsizliğinden bahsedilmiştir. Bundan dolayı Maarif Müdürü, İbrahim Edip Efendi'nin genç, kabiliyetli ve zeki olması hasebi ile başka bir yerde istihdam edilerek kendisinden daha fazla istifade edilebileceği yönünde beyan da bulunmuştur (BOA. MF. İBT. 296/67).

30 Aralık 1912 tarihli Dahiliye Nezareti'nin tezkiresi (BOA. MF. İBT. 412/12) üzerine Çaycuma'nın ileri gelen ailelerinden Kalaycıoğullarından Hafız Abdullah ile Belediye başkanı Tahir Efendi ve arkadaşlarının kahvehanelerde Padişah, Sadrazam Kâmil Paşa ve Harbiye Nazırı Nazım Paşa hakkında uygunsuz sözler söylediği iddiası ile Mülazımbeyzade Azmi tarafından şikâyet edilmiştir. Bunun üzerine yapılan tetkikatta Mülazımbeyzade Azmi Efendi'nin Çaycuma Rüştiye Mektebi Muallim-i evveli Mustafa Efendi tarafından kışkırtıldığı ortaya çıkmıştır. Muallim Mustafa Efendi yalancılık ve düzenbazlıkla itham edilmiştir. Yine Muallim Mustafa Efendi'nin göreve başladığında 40'tan fazla olan öğrenci sayısı ders yerine sağda solda gezerek okulu ve öğrencileri ihmal ettiğinden 25'e kadar düşmüştür. Hem Azmi Efendi'nin şikâyeti hem de diğer şikâyetler üzerine Bolu Mutasarrıfı 1913 yılı başında liva dahilinde bulunan kazaların mekteplerinin bina, öğrenci ve muallim durumunu incelemek için 1913 yılı başında bir teftiş gezisi düzenleyerek bir rapor düzenlemiştir. Bu raporda özellikle Devrek İbtidâi Mektebi muallimi, mutasarrıf tarafından öve öve bitirilememiştir. Mutasarrıf, Çaycuma İbtidâi Mektebi öğrencilerinin tahsil ve terbiyesini oldukça noksan bulmuştur. Çaycuma'nın gerek rüşdiye gerekse ibtidâi mektebi muallimlerinin talebeye karşı yeterli olmadıklarını tespit etmiş, Çaycuma Rüştiye mualliminin kahvehanelere devam etmesi sebebiyle vazifesini ihmal ettiğini, bundan dolayı mektebin talebe sayısının 40'tan 25'e indiğini dolayısıyla bunun engellenmesi için kaymakam ve müdürlere ihtar çekilmesi ve muallimin görevden alınarak yerine başka birisinin atanmasını talep etmiştir. Bu sebepler gerekçe gösterilerek Muallim Mustafa Şemseddin Efendi'nin vazifesinden alınmasına Maarif Umumiye Nezareti Sicili Ahval Müdüriyeti tarafından 26 Ocak 1913 tarihinde karar verilmiştir (BOA. MF. İBT. 412/10; BOA. DH. MTV. 23/13 lef 11). Yerine ise 30 Ocak 1913 tarihinde Kozana Rüştiye Mektebi Muallim-i Evveli Ahmet İhsan Efendi tayin edilmiştir (BOA. MF. İBT. 416/26). Tüm bu gelişmeler

yaşanırken Muallim Mustafa Şemseddin Efendi derslerin başlaması sırasında bazıları tarafından tehdit edildiği gerekçesi ile mahkemeye müracaat etmiş ancak Bidayet Mahkemesindeki duruşmaya katılmayıp ifade vermemiştir (BOA. MF. İBT. 413/54).

Son olarak 1919 yılında rüşdiye mektebinin Muallim-i evveli İbrahim Edip Efendi hakkında şikâyet söz konusu olmuş ancak şikâyetin başka bir yere nakledilmesini gerektirecek kadar önemli derecede olmadığı anlaşıldığından, İbrahim Efendi'nin yerinde kalmasına 1 Ekim 1919 tarihinde karar verilmiştir (BOA. MF. İBT. 320/25).

C. Çaycuma Rüşdiye Mektebi Öğrenci ve Ders Durumu

H.1313/M.1895 senesi Cemaziyelevvel, Cemaziyelahir ve Recep aylarına ait üç aylık hülasa cetveline göre mektebin öğrenci sayısı sınıflara göre aşağıdaki tablo1'de verilmiştir

Tablo 1: H.1313/M.1895 senesi Cemaziyelevvel, Cemaziyelahir ve Recep aylarına ait üç aylık hülasa cetveline göre öğrenci sayısı

Sınıf	Cemaziyelevvel	Cemaziyeleahir	Recep
Dördüncü sınıf	9	9	9
Üçüncü sınıf	11	10	10
İkinci sınıf	16	16	16
Birinci sınıf	19	19	19
Toplam	55	54	54

Cemaziyelevvel ayında mektebe yeniden yazılan ve terk eden bulunmaz iken mektebin mevcudu 55 öğrencidir. Cemaziyelahir ayında üçüncü sınıf öğrencilerinden bir öğrenci mektebi terk etmiş mevcut sayı 54'e inmiş ve son olarak recep ayında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Mektebin üç aylık durumu ve ihtiyaçlarına dair mektep hocalarının maarif müdürüne vermiş oldukları mütalaaya göre mektebin günden güne ilerleme kaydettiği, yapılan imtihan üzerine öğrencilerin bilgilerinin yeterli olduğu bilgileri verilmiştir. 17 Ocak 1896 tarihli Çaycuma Rüşdiye Mektebi Muallim-i evveli İsmail Zühdü ve Muallim-i sanisi Hüseyin Efendi tarafından tutulan bu cetvel 25 Şubat 1896 tarihinde Kastamonu Maarif müdüriyeti tarafından tasdik edilmiştir (BOA. MF. İBT. 49/78). Cetvele göre mektebin öğrenci sayısı 55'tir. Aynı tarihlerde Tosya Rüşdiye Mektebi'nde öğrenci sayısı 86 iken İnebolu Rüşdiye Mektebi'nde 71 öğrenci mevcudu bulunmaktadır (BOA. MF. İBT. 49/78). Bu rakamlar Çaycuma'nın Kastamonu'nun büyük kazalarından olan İnebolu ve Tosya kazalarındaki öğrenci sayılarından çok da geri kalmadığını ve ahalinin çocuklarını okutmak arzusunda olduğunu göstermektedir.

1312/1896 senesi Mart, Nisan ve Mayıs aylarına ait üç aylık hülasa cetveline göre mektebin öğrenci durumu aşağıdaki tablo 2'de verilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde Modern Eğitim Kurumlarından Rüşdiye Mektepleri: Çaycuma Rüşdiye Mektebi Örneği

Tablo 2: R. 1312/ M.1896 senesi Mart, Nisan ve Mayıs aylarına ait üç aylık hülasa cetveline göre öğrenci sayısı

Sınıf	Mart	Nisan	Mayıs
Dördüncü sınıf	9	8 (Sebepsiz terk etmiş)	7
Üçüncü sınıf	10	9	8
İkinci sınıf	16	15	15
Birinci sınıf	18	18	18
Toplam	53	50	48

Mart ayında mektebe yeniden yazılan ve terk eden bulunmaz iken mektebin yekunu 53 öğrencidir. Nisan ayında dördüncü sınıftan bir öğrenci sebepsiz, üçüncü sınıftan bir öğrenci ve ikinci sınıftan da bir öğrenci mektebi terk etmiş mevcut 50'ye inmiş ve son olarak mayıs ayında da dördüncü sınıftan bir öğrenci üçüncü sınıftan bir öğrenci mektebi terk ettiğinden öğrenci sayısı 48 olmuştur (BOA. MF. İBT. 53/51). 1895 yılına yukarıdaki tablo1'de verilen 55 öğrenci sayısının bir yıl geçmeden 48'e düştüğü görülmektedir. Özellikle terklerin son sınıflarda olması dikkat çekicidir.

1317/1901 senesi Eylül, Teşrinievvel ve Teşrinisani ayları ile sonraki üç ay olan Kanunuevvel, Kanunusani ve Şubat aylarına ait üç aylık hülasa cetvellerine göre mektebin öğrenci durumu aşağıdaki tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: R. 1317/ M.1901 senesi Eylül, Teşrinievvel ve Teşrinisani ile Kanunuevvel, Kanunusani ve Şubat aylarına ait üç aylık hülasa cetvellerine göre öğrenci durumu

Sınıf	Eylül	Teşrinievvel	Teşrinisani	Kanunuevvel	Kanunusani	Şubat
3.sınıf	9	9	9	9	9	9
2.sınıf	13	13	13	15	15	15
1.sınıf	18	18	18	12	12	12
Toplam	40	40	40	36	36	36

Tablo 3'e göre Eylül ayında mektebi terk eden bulunmaz iken 16 yeni öğrenci kayıt yaptırarak toplamda 40 öğrenci olmuştur. Teşrinievvel ve Teşrinisani aylarında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Mektebin üç aylık durumu ve ihtiyaçlarına dair mektebin muallim-i evveli İbrahim Edip Efendi 18 Aralık 1902 tarihinde maarif müdürüne, mektep öğrencilerini başarılı bir sınav yaptıklarını beyan etmiş, derslerin çok olması sebebi ile de bir muavin görevlendirilmesi talebinde bulunmuştur (BOA. MF. İBT.

128/141). İkinci üç aylık cetvelde birinci sınıf öğrenci sayısının 18'den 12'ye düştüğü görülürken, ikinci sınıfta sayı 13'ten 15'e çıkmış ve üçüncü sınıfta sayı aynı kalmıştır. Dolayısıyla öğrenci sayıları düşmeye devam etmiştir. İbrahim Edip Efendi ikinci cetvelde de mektep öğrencilerini başarılı bir sınav yaptıklarını belirtmiş, ancak derslerin çok olması sebebi ile bir muavin bulundurulması talebini yenilemiştir (BOA. MF. İBT. 118/65). Aynı tarihte Kastamonu Vilayeti'ne bağlı diğer kazalarda öğrenci sayısı şu şekildedir: Bartın 83, Çerkeş 47, Gerede 54, Tosya 73, İnebolu 90, Akçaşehir 45, Boyabad 50, Taşköprü 65, Safranbolu 63, Daday 53, Gerze 35, Mudurnu 26, Gerede 56, Hamidiye 16, Düzce 102, Göynük 37, Gerze 39, Cide 54 ve Ereğli kazasında 91 rüştiye mektebi öğrencisi bulunmaktadır (BOA. MF. İBT. 118/65).

Osmanlı Arşivi kayıtlarında tespit edilen Çaycuma Rüşdiye Mektebi'ne ait son üç aylık hülasa cetveli R.1320/M.1904 senesi Eylül, Teşrinievvel, Teşrinisani aylarına ait üç aylık hülasa cetvelidir. Buda aşağıdaki tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: R.1320/ M.1904 senesi Eylül, Teşrinievvel, Teşrinisani aylarına ait üç aylık hülasa cetveline göre öğrenci durumu

Sınıf	Eylül	Teşrinievvel	Teşrinisani
Üçüncü sınıf	8	8	8
İkinci sınıf	14	14	14
Birinci sınıf	30	30	30
Toplam	52	52	52

Tablo 4'e göre 1320/1904 senesi Eylül, Teşrinievvel ve Teşrinisani aylarına ait üç aylık hülasa cetveline göre eylül ayında mektebe yeniden yazılan öğrenci sayısı 24 olurken terk eden öğrenci yoktur. Mektebin yekunu 52 öğrencidir. Teşrinievvel ve teşrinisani aylarında yeni yazılan ve terk eden bulunmaz iken mevcut öğrenci sayısı aynı kalmıştır. 19 Aralık 1904 Çaycuma Rüştiye Mektebi Muallim-i evveli İbrahim Edip tarafından tutulan bu cetvel 28 Ocak 1905 tarihinde Kastamonu Maarif Müdüriyeti tarafından tasdik edilmiştir (BOA. MF. İBT. 155/100).

22 Haziran 1909 tarihli cetvele göre rüşdiye mektebi sınıflarında okutulan dersler ile bu sınıflardaki öğrenci sayıları ve bunların yaş durumları şu şekilde olmuştur: (BOA. MF. İBT. 380/72)

Birinci sınıfta okutulan dersler: Kuran-ı Kerim ve Tecvid, İlmihal, Kıraat, Hesap, İmla'dır. Birinci sınıfta okuyan öğrenci sayısı 21'dir. Öğrencilerin yaş aralığı beş ile yedi yaş arasında iken ortalama yaş beştir.

İkinci sınıfta okutulan dersler: Kuran-ı Kerim ve Tecvid, İlmihal, İslam Tarihi, Coğrafya, Kıraat, Hesap, İmla, Hüsnü Hat'tır. Öğrencilerin yaş aralığı yedi yaş ile on yaş arasında değişirken ortalama yaş yedidir. 20 öğrenci vardır

Üçüncü sınıfta okutulan dersler: Kuran-ı Kerim ve Tecvid, Dini İlimler, Sarf-ı Osmani, Osmanlı Tarihi, Coğrafya, Hesap, Medeni Bilgiler, Fen Bilgisi, Kıraat, İmla, Hüsni Hat'tır. Üçüncü sınıfta okuyan 13 öğrenci mevcuttur. Öğrencilerin yaşları yedi yaş ile on yaş arasında değişmekte iken yaş ortalaması sekizdir.

Üç sınıfın dışında iki ihtiyat sınıfı bulunmaktadır. Birinci ihtiyat sınıfında okutulan dersler Ecza-yı şerife, kıraat, imla, 100'e kadar rakamdır. 21 öğrenci mevcudu bulunmaktadır. Bunların yaş aralığı altı ile on yaş iken ortalama yaş altıdır. İkinci İhtiyat sınıfında öğretilen dersler ise Ecza-yı şerif elifba, rakam, imla ve Kıraat dersleridir. Bu sınıfta 21 öğrenci okurken yaşları altı ile on arasında değişmektedir ve yaş ortalaması yedidir (BOA. MF. İBT. 380/72).

Sonuç

Çaycuma 19. yüzyılda idari olarak birçok kez değişiklik yaşasa da Osmanlı Devleti'nin önemli nahiye merkezlerinden birisi olmuştur. Yüzyılın ikinci yarısında tüm Osmanlı coğrafyasında hızla yaygınlaşan ve modern eğitim veren rüşdiye mektebi Çaycuma'da ilk tespitlere göre 1878 yılında açılarak Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına kadar hizmet vermiştir. 1878 yılında yapılan binanın 1910 yılında harap bir duruma gelmesi ve tamir masraflarını karşılayacak bütçenin olmaması mektepte uzun süre eğitimin yapılmadığını göstermektedir. İlk olarak erkek rüşdiyesi açılan nahiyede 1899 yılından itibaren kız rüşdiyesi de bulunmaktadır. Yine Çaycuma'da yoğun Rum nüfusunun olması sebebiyle kilise bahçesinde kız ve erkek Rum çocuklarının okuyabilecekleri bir mektep yapılmıştır. Mektebin öğrenci sayının çevre kazalara göre yüksek olması Çaycuma ahalisinin çocuklarını okutmakta ne kadar istekli olduklarını göstermesi açısından önemlidir. Zaman zaman öğrenci sayılarında düşüş yaşansa da bu durumun mektepte görev yapan muallimlerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. İlgisiz ve bilgisi yetersiz muallimler öğrenci ve velilerini mektepten soğutmuştur. Mektebin öğretmen kadrosunda çok fazla değişiklik olmamış aynı muallimler uzun yıllar okulda görev yapmışlardır. Bunlardan en dikkat çeken isim ise Rika ve sülüs muallimi olarak görev yapan Tahir İlmi Efendi'dir. Yine bevvap olarak hizmetli kadroda yer alan Osman Efendi'de uzun yıllar mektebe hizmet etmiştir.

Kastamonu Vilayet Salnamelerinde öğrenci sayıları 100 gibi yuvarlak bir rakam olarak yazılmıştır. Oysa Osmanlı Arşiv belgelerinde yer alan mektebe ait üç aylık hülasa cetvellerinde öğrenci sayıları ortalama 40-50 öğrenci olarak gösterilmiştir. Dolayısıyla salnamelerde verilen rakamlar yanıltıcı olup doğrusu arşiv belgelerinin bize vermiş olduğu rakamlardır. II. Abdülhamid döneminde rüşdiye mekteplerinin devletin memur ihtiyacını karşılaması amacıyla kullanılmasından dolayı Çaycuma Rüşdiye Mektebi'nden mezun olan birçok kişinin de devletin değişik kademelerinde görev aldıkları tahmininde bulunabilir. Bu mektepten yetişen kişiler hiç kuşkusuz Çaycuma'nın gelişim ve dönüşümünde geleceğini etkilemiştir.

Kaynakça / Reference

Akyıldız, Ali, (1993). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, İstanbul: Eren Yayınları.

Akyüz, Yahya, (2007). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000- M.S. 2007*, Ankara: Pegem A Yayınları.

Alkan, Mehmet Ö., (2008). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 6, S. 12, 9-84.

Altınova, Ayşegül, (2010), *Osmanlı Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme, (2014) Haz. Muzaffer Albayrak ve Kevser Şeker, İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.

Babialı Evrak Odası Evrakı, (BEO): 3747/281016.

Bilirli, Tahir, (2019). *Tanzimat Dönemi İmar Meclisleri (1845-1846)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Bilirli, Tahir, (2020). *Bolulu Devlet Adamları Sicill-i Ahval Defterlerine Göre*, İstanbul: Ark Yayınları.

Bolu Vilayet Salnamesi (BVS), (1918). Bolu Vilayet Matbaası.

Dahiliye Nezareti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi (DH. MUİ): 95/14.

Dahiliye Nezareti Mütenevvia, (DH. MTV): 23/13.

Findley, Carter V., (2011). *Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, Çev: Gül Çağalı Güven, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

İnternet

https://caycuma.bel.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=14&Itemid=128. (Erişim tarihi: 04.07.2021)

İpşirli, Mehmet. (2003). "Medrese", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 327-333.

Kastamonu Vilayet Salnamesi (KVS), (1882). Kastamonu Vilayet Matbaası.

Kastamonu Vilayet Salnamesi (KVS), (1883). Kastamonu Vilayet Matbaası.

Kastamonu Vilayet Salnamesi (KVS), (1894). Kastamonu Vilayet Matbaası.

Kastamonu Vilayet Salnamesi (KVS), (1896). Kastamonu Vilayet Matbaası.

Kastamonu Vilayet Salnamesi (KVS), (1899). Kastamonu Vilayet Matbaası.

Kastamonu Vilayet Salnamesi (KVS), (1903). Kastamonu Vilayet Matbaası.

Kaya Doğanay, Fatma, (2011). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Rüşdiye Mektepleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.

Osmanlı Devleti'nde Modern Eğitim Kurumlarından Rüşdiye Mektepleri: Çaycuma Rüşdiye Mektebi Örneği

Keçeci Kurt, Songül, (2012). "II. Abdülhamid Dönemi'nde Kız Rüşdiyeleri", *Akademik Bakış Dergisi*, S. 29, Mart-Nisan, s. 1-19.

Kodaman, Bayram, (1991). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Maarif Nezareti Mektûbî Kalemi, (MF. MKT.): 58,99; 58/156; 59/12; 60/65; 62/62; 71/118; 74/97; 178/47; 314/2; 494/2; 507/35.

Maarif Nezareti Tedrisât-ı İbtidaiyye Kalemi, (MF. İBT.): 49/78; 53/51; 118/65; 128/141; 141/29; 155/100; 296/67; 320/25; 321/67; 339/82; 350/16; 353/35; 358/20; 380/72; 396/98; 400/48; 412/10; 412/12; 413/54; 416/26; 421/76; 474/17.

Memioğlu, A. Zeki, (2003). "İmparatorluktan Cumhuriyete İlköğretimimiz", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 21, Erzurum, s. 241-252.

Öztürk, Cemil, (2008). "Rüşdiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 300-303.

Şen, Adil, (2013). "Osmanlı'dan Günümüze Eğitimde Modernleşme Çabaları", *Ekev Akademi Dergisi*, yıl 17, S. 57, Güz, s. 477-492.

Şura-yı Devlet (ŞD.) 74/6; 946/56.

Turhan Sarıköse, Selma, (2020), "Bartın Rüştiye Mektebi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9 (5), s. 3126-3147.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Uyanık, Ercan, (2010). "Tanzimat Döneminde Modern Eğitimin Yaygınlaştırılması Yolunda Pratik Bir Çözüm: Yarım Rüştiyeler", *Tarih Dergisi*, S. 29 (2009/1), s. 91-111.

Ülken, Hilmi Ziya, (1994). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yayınları.

Ünal, Uğur, (2015). *II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Rüşdiyeleri (1897-1907)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ürekli, Fatma, (2002), "Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi ve Kurumları", *Manas Journal of Social Studies*, Jul, No. 3, s. 382-406.

